

Alevi inancının kaynakları ve Alevilerde Tanrı kelamına (kutsal kitaplara) bakış:

İsmail Kaplan, AABF Eğitim Sorumlusu

Zamanımıza kadar ulaşmış Alevi inancını ve Alevi ibadetlerini tarif eden yazılı ve sözlü bilgiler; Alevi inancının kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Bu konudaki ölçümüz; tüm yaşayan Alevi dokularının tartışmasız kabul ettikleri pratikler (cem ve diğer erkanlar) ve bu pratiklere kaynak oluşturan eserlerdir.

Alevilerde yazılı eserlerin azlığının nedeni; özellikle 16. yy.dan başlayarak, Osmanlı döneminde yapılan baskılar ve katliamlardır. 1826 yılında Yeniçeri ordusunun kaldırılması bahanesiyle; II. Mahmut zamanında tüm Bektaşî dergahları ve Tekkeleri yağmalanmış, 100 den fazla Bektaşî babası kitapları ile birlikte yok edilmiştir.

Liderlerin dışındaki Bektaşîlerin asimilasyonunu sağlamak için de dergahlara bilinçli olarak Nakşibendi şeyhleri yerleştirilmiştir. Bu dönemde Alevi - Bektaşîlerin geçmişleri ve kaynakları ile bağları koparılmak istenmiştir. Alevi toplumunun inanç kaynakları – Osmanlı Şeyhülislamı tarafından dinden çıkma, fitnelik ve sapıklık olarak algılandığı için- ellerinden alınarak yok edilmiştir. Zamanımıza ulaşan az sayıdaki eser bu kısımlardan kurtarılanlar ya da onların ikinci el yazmalarıdır. İnanç özgürlüğü dikkate alındığında “*kaynakların*” yazılış tarihleri değil; inanç topluluğunca “*kaynakların*” ne derece kabul gördüğü önem kazanmaktadır.

Alevi ibadeti cemin ve diğer erkanların içeriği incelendiğinde en başta aşağıda sıraladığımız kaynaklara dayandıkları görülmektedir.

1. Yazılı kaynaklar

Tüm yazılı kaynaklarda; tarih ve yazar kişi ile ilgili verilen bilgileri “bire bir” kabul etmek yerine; Alevi toplumunun bu kanakların içeriğini ne derece benimsediklerini dikkate almak gerekir. Hz. Ali, İmam Cafer Sadık ya da Hacı Bektaş Veli adına – çoğunun Şiilik ya da Sünnilik penceresinden- yazıldığı sanılan bu eserlerin; içeriği, ne zaman ve kim tarafından yazıldığı belirleyici değildir. Belirleyici olan; bu uluların şu andaki toplum üzerindeki etkileridir. Bunun için burada, Alevi toplumunun yaşayan inanç ve geleneklerini içinde barındıran belli başlı eserler aşağıya alınmıştır:

Buyruk: Küçük ve büyük Buyruk olmak üzere değişik tarihlerde yazılmış Alevi ibadetini ve erkanını tarif eden kitap ve kitapçıklardır. İmam Cafer Buyruğu, Menakıb-ı Evliya, Fütüvvetname ve Menakıb-ül Esrar Behçet-ül Ahrar gibi adlarla da Aleviler arasında tanınan Buyruk hiç kuşkusuz Anadolu Aleviliğinin temelini oluşturan kaynak kitaptır. Abdülbaki Gölpınarlı ve Mehmet Fuat Köprülü'nün verdiği bilgilere göre Buyruk'un elimize geçen nüshaları 16. yüzyılda yazılmış. Şu ana kadar ele geçen en eski nüshanın Şah İsmail'in (Hatayi) oğlu Şah Tahmasb(1524-1576) zamanında Bısatî tarafından yazıldığı sanılıyor. İncinimize ve kitabın önsözüne göre, buyruk 6. İmam Cafer Sadık'ın sözlerinden oluşuyor.

Buyruk kitabında, Alevilerde geçerli olan ana kavramlar anlatılmakta ve 40 başlık altında Alevi etiği ve ibadeti tarif edilmektedir¹. Özellikle de cem, pir, dört kapı, sevgi, rıza şehri, ölmeden önce ölmek, on iki imam, tanrının adları, on iki hizmet gibi konular otantik olarak anlatılmaktadır.

¹ Buyruk'ta belirtilen başlıklar, eklerde verdiğimiz “Buyruk'taki Kuran ayetleri” başlıklı bölümde görülebilir.

Nech-ül Belaga²: Seyit Razi tarafından 984 yılında kaleme alındığı yazılmaktadır. Hazreti Ali`nin değişik konular üzerine seçilmiş öğretici sözleri, hutbeleri, emirleri, mektupları ve tavsiyelerinden oluşan eser; Hz. Ali`nin Aleviler arasında yaygın olan kişiliğine yönelik çok sayıda bilgi ve görüşü içermektedir. Ancak eserin; Alevilerin gönüllerinde taht kurmuş Hz. Ali`yi tam olarak yansıttığı söylenemez. Her şeyden önce; Nec-ül Belaga`da, Hz. Ali`ye ait olduğu belirtilen sözlerin nasıl derlendiğine ilişkin ilk bilgiler yoktur. Hz. Ali`nin şehit edilmesinden 323 yıl sonra Seyit Razi`nin oluşturduğu/ topladığı bu kitapta O`na atfettiği sözler, rivayetlere dayandırılmıştır. Bazı hutbelerde üçten daha fazla rivayet aktarılmıştır. Rivayetlerin çoğu; artık o dönemde oluşmuş Şiilik penceresinden Hz. Ali`yi anlama, kavrama ve anlatmaya yöneliktir. Bütün bunlara rağmen; o çağda Seyit Razi`nin yaptığı bu çalışma önünde eğilmek gerekir. Kitapta Hz. Ali`ye atfedilen ve O`nun Alevilerde taht kurmuş kişiliğine yaraşır sayısız vecize (hikmetli söz) ve yol gösterici tavsiyeleri vardır.

Hutbetu`l- Beyan³: Hz. Ali`ye atfedilen ve içerik olarak Alevileri etkileyen bir diğer eser de Seyyid Hüseyin İbn Seyyid Gaybi`nin 15. Yüzyılda kaleme aldığı Hutbetu`l- Beyan (Hz. Ali`nin Hikmetleri)`dir. Aleviler bu kitabı ad olarak tanımasalar bile; içeriği kuşaktan kuşağa ve bazen yeni yorumlar katarak zamanımıza kadar getirmişlerdir. Ancak bu kitapta da Alevilerin algıladıkları Hz. Ali`ye uygun düşmeyen Sünni ve Şii yorumları yer almaktadır. Örneğin; eseri Türkçeleştiren Yağmur Say`ın eser hakkında verdiği bilgilerde; “...*Kabir azabı görmek istemeyen, Münkir ve Nekir`e kolay cevap vermek isteyen,Hakk`ın rahmetine erişmek isteyen, cennet isteyen, huri dileyen Kuran okusun.*” Hz. Ali`nin dilinden nakledildiği yazılmaktadır. Halbuki; Hz. Ali Alevilerce “*huri dileyen*” bir topluluğun değil *güruh-ı naci*`ye⁴ ulaşmak isteyen yani; kamilleşmeyi amaçlayan insanların inanç önderi olduğuna inanırlar.

Ummü-l Kitap: İmam Bakır`ın Sözleri⁵:

8. yy. da Cabir El Ensari`nin anlatılarına dayandırılarak kaleme alınan bu kitap, 5. İmam Bakır`ın görüşlerini içermektedir. Batıni yorumların çok geniş olarak kullanıldığı bu kitap, okurlara Alevi öğretisinin derinliklerini göstermektedir.

Vilayet-Name –Manakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli⁶: Yaklaşık 15. yüzyıl sonlarında Hacı Bektaş Veli üzerine efsanevi bir dille yazılmış bu kitap; Büyük Pir`in görüşleri, ilişkileri ve yaşamı üzerine bilgiler verir. O dönemlerde yazılmış diğer kitaptaki gibi bu kitabı da mecazi benzetmeleri ve metaforları da *batini anlamda okumak*⁷ gerekir.

² Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, Hazret-i Ali, Nehc`ül Belaga, Der Yayınları, İstanbul, 1330 (1914)

³ Hutbetu`l- Beyan (Hz. Ali`nin Hikmetleri); Çeviren ve Hazırlayan: Yağmur Say, Alevi Akademisi Yayınları/5, Ankara, 2008

⁴ *güruh-ı naci*: günahlardan kurtulmuş , selamete çıkmış topluluk. Aleviler; bu seçkin topluluğun kendileri olduklarını söylerler. Alevi ozanları, eserlerinde bu konuyu sık olarak dile getirmişlerdir. Örneğin; Sıtkı Baba`nın

“Güruh-u Naci`ye özümü kattım
Adem sıfatından çok geldim gittim” deyişindeki gibi.

⁵ Hazırlayan: İsmail Kaygusuz, Bir Proto-Alevi Kaynağı, Ummü-l Kitap, Demos Yayınları, İstanbul 2009

⁶ Vilayet-Name; Hazırlayan: Abdüldaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990

⁷ *batini anlamda okumak*: Ortaçağda anlatım; abartma, benzetme, mecaz ve metaforlarla olmaktadır. Örneğin “bir avuç unla kırk gün ekmek pişirebilmek” marifeti yüzeysel /zahiri olarak düşünülürse olanaksız gözüktür. Ancak; burada anlatılmak istenen; Hacı Bektaş Veli`nin kendisini ziyarete gelenlere kırk gün boyunca –ekmekle

Makalatname: Hacı Bektaş Veli`ye atfedilen bu eserde, Alevi Etiği “*Dört Kapı Kırk Makam*” geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Bu eserin sadece Arapça bir yazması zamanımıza kadar gelmiştir. Buradan çıkarak Hacı Bektaş Veli`nin Arapça konuştuğu ya da yazdığı sanılmamalıdır.

Bunlardan başka; **Hadikat`üs Süeda (Saadete Ermişlerin Bahçesi)** adlı Fuzuli`nin Kerbela Olayı`nı anlattığı trajik kitabı, Faziletname, Kumru- Kenz-i Mesaib (Kumru- i Gülzar-ı Hüseyni) ve Gülzar-ı Hasaneyn gibi kitaplar da yakın zamanlara kadar Alevi köylerinde okunur ve muhabbetlerde üzerinde konuşulurdu.

Yedi Alevi Ozan`nın deyişleri ve şiirleri⁸: Yedi ulu ozan diye adlandırılan; Seyit Nesimi, Fuzuli, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemini ve Virani`nin eserleri Alevilere yol gösterici niteliktedir. Öncelikle Hatayi, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet`in eserleri cem ibadetinde çokça yer almaktadır. Bunların dışında çok değerli ozanlar ve aşıklar da Alevilerce saygı görmektedirler.

Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Balım Sultan, Teslim Abdal, Karacaoğlan, Hilmi Baba, Advıye Bacı, Aşık Veysel ve daha birçok Alevi büyüğünün şiirleri ve öğretici sözleri değişik kitaplarda, antolojilerde derlenmiştir. Bunların her biri Aleviliğin günümüze kadar taşınmasında köşe taşları olmuşlardır.

Geçmişte, Alevilerin öğretim yerleri olan dergahların 1826 yılında Osmanlı Padişahı II. Mahmut tarafından kapatılmasından sonra daha çok ücra köşelere, dağ başlarına yerleşen Aleviler –işte bu nedenle- Cumhuriyet dönemine kadar öğrenim olanaklarından mahrum kalmışlardır. Bu dönemde Alevilik, genelde kitapsız ve sadece sazla ve sözle yürütülmüştür. Daha 20 yıl öncesine kadar Alevi deyişleri ve gülbenkleri dilden dile cemlerde ve muhabbetlerde ezbere söylenerek nesilden nesile aktarılmıştır. Şu anda 15. 16 ve 17. yüzyılda yaşamış olan ulu ozanlarımızdan Hatayi, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet`in deyişleri saz eşliğinde az da olsa hala cemlerde ezbere söylenmektedir. Bu deyişler; Alevi inancını (*insana, Tanrı`ya, insan olmaya ve Hakk`a yürüyüşe yönelik inançları*) bize kadar ulaştıran en kıymetli değerlerimizdir.

midelerini doyurduğu gibi- gönüllerine manevi doyumluk, dinginlik ve mutluluk verebildiğidir. Vilayet-name`de O`nun bu olağanüstü kişiliği; belirli kerametlerle anlatılmaya çalışılmıştır.

⁸ Alevi ozanların eserlerini İsmail Özmen`in 5 ciltten oluşan Antolojisinde bulmak mümkündür: Alevi-Bektaş Şiirler Antolojisi, Saypa yayın Dağıtım, Ankara, 1995